کورد لەنێو بۆتەی ڕەگەزی فارسدا ... شوان ئەحمەد باپیر

وڵاتی ئێران چەندین پێکهاتەی جیاوازی لە خۆگرتووە، لەوانەش نەتەوەی " فارس، کورد، تورك(ئازەر، تورکمان) عەرەب، ئەرمەن، بلوچ، یەهود"، کە لە قۆناغە جیاوازەکانی مێژوویدا هەندێك لەمانە شۆنپێیەکیان لەم وڵاتەدا هەبووە، سەبارەت بە ڕەگەزی کورد، سێ هێرشی گەورە وەزعی دانیشتوانی کوردستان و ئاسیای نزیکیان تا ڕادەیەکی زۆر شپرزەکرد(هاتنی تورکە سەلجوقییەکان 1051، مەغۆل 1231، تەیمورلەنگ 1402)کوردەکان ڕووبەڕووی زۆر ئاڵەنگاری و گیروگرفتی ئابووریی و کۆمەڵایەتیی گەورە بوونەوە، کە کاریگەرییەکان دوور مەودا بوو، لەو کاتەی شا ئیسماعیلی سەوفی “1501- 1524” خۆی کرد بە شایی ئێران، ئایینزای شیعەی بە فەرمی بۆ دەوڵەتی سەفەوی ڕاگەیاند(مەزهەبی شیعەیان وەك ئامرازێکی سیاسی بۆ دابینکردنی یەکبوونی نەتەوەی ئێران بەکارهێنا)، هەروەها زۆر توندو تیژ بوو بۆ چەسپاندنی ئەم ئایینزایە، بە دژی مەزهەبی سوننە. لە ماوەی چەند ساڵێکدا دەسەڵاتی بەسەر تەواوی ئێران و کوردستان و باشوری کوردستانی ئەمڕۆشدا سەپاند.

ئیمپڕاتۆریای سەفەوی ئێرانی ڕەوایەتی ئاینی خۆی لە ئاینی ئیسلامەوە وەرگرت، بەڵام ناوەرۆکێکی مەزهەبی هەبوو، لەسەر بنەمایی شیعەی 12 ئیمام دامەزرێندرابوو، ئەمەش بۆ ئەوەی خۆیان لە ناوەندی ڕەسمی ئیسلام، خەلافەتی ئیسلامی سوننە مەزهەبی عوسمانی دابڕێن، سەرکەوتووش بوون.کورد بە هۆی مەزهەبی شیعەی سەفەوییەکانەوە کارەساتێکی گەورەی تووش هات، چونکە کورد موسڵمانی سوننی بوون، هەر لەشەڕی چاڵدێرانەوە" 1514″ بەهۆی پاڵپشتی کوردەکان بەشێکی کوردستان کەوتە ژێر دەسەڵاتی عوسمانییەکان.
سەفەوییەکان لەپاڵ کوشتاری بە کۆمەڵی خەڵکی کوردستاندا لەلایەکی ترەوە کەوتنە ڕاگوێزانی هەزاران خێزانی کورد بۆ خوڕاسان،” 8هەزارلە تورکە ئەفشارییەکانیان” بە زەبری شەڕو کوشتار لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نیشتەجێکرد. بەم کارەی دەوڵەتیش عەجەمەکانی کردە پۆلیس لەسەر کورد و دیمۆگرافییای نیشتەجێی کوردیان گۆڕی. لەسەردەمی شا “عەباسی سەفەوی1588- 1629” بەهۆی دوژمنایەتی سیاسی – مەزهەبی نێوان سەفەوییەکان و عوسمانییەکانەوە، زۆر ناوچەی کوردستان، ئازەربایجان، ناوچەکانی ناوەڕاست و باشوری عێراق وێران

بوون.

ئەوەی پەیوەستە بەماوەی نێوان” 1752- 1795″ بنەماڵەی پادشایەتی گەورەی کورد بە سەرۆکایەتی کەریم خانی زەند لە ئێران دامەزرا، کە بەوتەی د. عەبدولرەحمان قاسملوو ” جوانترین فەسڵی مێژوویی گەلی کوردبوو لەو دەمدا”.
سەبارەت بەسەردەمی قاجارییەکان لە کۆتایی سەدەی نۆزدەیەم و سەرەتایی سەدەی بیستەمدا”1796- 1925″ کاربەدەستانی ئێرانی و عوسمانی بە هێزی سەپاندنی دەسەڵاتی ناوەند بەسەر کوردستاندا، زوڵم وستەمی زۆرتریان هێنا بۆ کورد، کە بووە هۆی کۆسپێکی گەورەی سەر ڕێگەی پەرەسەندنی ژیانی ئابووریی، کۆمەڵایەتیی، سیاسیی و فەرهەنگیی خەڵکی کوردستان، جوڵانەوەی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری(1880- 1881) سەرکەوتوونەبوو لەوەی ئەم بەشەی کوردستان لە ژێر هەژموونی قاجارییەکان بهێنێتە دەرەوە، بەهۆی خەسڵەتی عەشیرەتی و تاکگەرایی کە بەسەریدا زاڵ بوو.

دۆخی ڕەگەزی کورد لەسەردەمی پەهلەوییەکان”1926- 1979″ بەدیاریکراوی لەسەردەمی دەسەڵاتی ڕەزاشادا، بەتوندی هەوڵدرا بۆ سڕینەوەی هەر تایبەتمەندی و خەسڵەتێکی نەتەوەیی کوردو تواندنەوەی لە بۆتەی نەتەوەی ئێراندا، لەوانەش” لە ناوبردن و تواندنەوەی زمانی کوردی و قەدەغەکردنی لەسەرجەم کایەکانی ژیاندا، قوتابخانەو چاپخانەکانی غەیرە فارسی داخران، دیمۆگرافییای زۆر ناوچەی گۆڕی، ناوی کرماشانی لە لوڕستان و ڕۆژئاوای ئازەربایجان لە جیاتی کوردستان گۆڕی، ورمێی گۆڕی بۆ ڕەزاییە”.دەوڵەتی ڕەزاخان و کوڕەکەی بەناوی یەکبوونی خاکی ئێران و هەویەیی میللی ئێرانەوە هەریەکە لە ڕاپەڕینی سمکۆی شکاك 1920– 1930و “کۆماری کوردستانی لە مهاباد ساڵی 1946″دا تێکشکاند و ڕێگەی گەشەکردنی نەتەوەیی لە کورد بەست.

ئەوەی ئەمڕۆش لەسەر ساحەکە دەگوزەرێت، کە(ئێران) نیمچە ئیمپڕاتۆریایەکی مەزهەبییە، هەمان ڕێبازی مێژوویی ئێران دژ بە گەلی کورد درێژە پێدەدات، بەڵام وەك هەمیشە سەبارەت بە پارت و هێزە کوردییەکانی ئەم پارچەیەی کوردستان، تا چەند تێکۆشاون و کاریانکردووە بۆ بەدیهێنانی خەونی بەدینەهاتووی” پێشەوا قازی موحەمەد و دکتۆر عەبدورەحمان قاسملۆ”، ئەوەی جێی سەرنجە بە شێوەیەکی گشتی زۆربەی حزبە سیاسییە کوردەکان لەم پارچەیی کوردستاندا نەیانتوانیوە لەسەر بنەمای ئاگایی و ئەزموونی دینامیکی نیوەی سەدەی بیستەم چاڵاکییە سیاسییەکانی خۆیان

ڕێکبخەن، وەك نەریتێکی وەستاو چەق بەستوو سەیری سیاسەتەکانی خۆیان دەکەن، نەوەك ڕێگایەکی دینامیکی گەیشتن بە ئاواتەکانییان.

ژێدەرەکان:

1- د.عەبدولرەحمان قاسملوو، کوردستان و کورد، وەرگێڕانی عبدوڵا حسن زادە، چاپی نوێ، سوێد، 2004.

2- د.عەزیز شەمزینی، جوڵانەوەی رزگاریی نیشتیمانیی کوردستان،چ4، وەرگێڕانی فەرید ئەسەسەرد، سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیژی کوردستان، سلێمانی، 2004.

3- د.جعفر علی، ناسیۆنالیزم وناسیۆنالیزمی کوردی،چ2، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، 2013.

4- د. ڕەفیق سابیر، ئیمپراتۆریای لم، چاپ،3، ناوەندی غەزەلنووس، سلێمانی، 2014.

5- عەبدوڵڵا ئۆج ئالان و مەسەلەی کورد لە خۆرهەڵاتی ناوین، د. عەبدولڵای ئاوریشمی، وەرگێڕانی، سیدێ داود عەلی، خانەی چاپ و پەخشی ڕێنما، سلێمانی، 2015.

6- د. ئیبراهیم خلیل ئەحمەد و د. خەلیل عەلی مراد، مێژووی ئێران و تورکیا، وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە، بەهادین جەلال مستەفا، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژهەڵات، هەولێر، 2011.